

3. Osnovni zakoni nalike

Trask, 5. poglavje, Orešnik (10. poglavje)

Ali deluje nalika v kakih naravnih smereh?

slovenščina: *najdem* > *najdu*, *najdla*

zakaj ne: *našel* > *na(j)šem*

Naravna smer nalike – izločitev nekaterih rešitev, ko je možnih več rešitev

- Kuryłowiczevi zakoni nalike (6 zakonov), Jerzy Kuryłowicz, 1947, oblikoslovje,
- Mańczakove težnje nalike (9 teženj) Witold Mańczak, statistične raziskave v okviru fonetike/fonologije

3.1. Kuryłowiczevi zakoni nalike

Potek nalike, če do nje pride; ne napovejo, ali bo v nekem primeru nalika nastopila.

1. zakon nalike

Bolj zapleteni označevalec zamenja bolj preprostega.

Primer. zgodovina nemščine

stara visoka nemščina: več načinov tvorbe množine

gast 'gost' – *gesti* (preglas zaradi množinske pripone)

Danes: *Gast* – *Gäste* (preglas+pripona)

st. vis. nem.: *boum* 'drevo' – *bouma*

Pričakovano: *Baum* - **Baume*

Danes: *Baum* – *Bäume* (preglas+pripona)

Protizgled iz zgodovine angleščine:

lenger – *warmer* > *longer*, **wermer*

2. zakon nalike

Izpeljana oblika se preoblikuje, tako da je bolj transparentna in bolj podobna osnovni obliki, iz katere je izpeljana. (Traskova poenostavitev)

housewife

stara angleščina: *hūs* 'hiša, kmetija', *wīf* 'ženska'; zloženska; prestižna po pomenu (svobodni kmečki razred), 'gospodinja'

izgovarjava: /'hʌsi(f)/, 17.-19. stol.

19. - 20. Stol.- izgovarjava po pisavi /'həʊswəif/

Transparentna zloženska.

Tudi: /'hʌsi/ 'lahka ženska'

Sorazmerje štirih členov bolj 'naraven' potek kot vzvratna tvorba.

3. zakon nalike

Jezikovna enota iz osnovnega člena in iz podrejenega člena tvori vzorec, po katerem se spremeni tak osnovni člen enake službe, ki ga ne spremlja podrejeni člen.

Glagolska oblika: glagolska osnova (osnovni člen) + osebila (podrejeni člen); *delam = dela + m*

Hock, primer iz zgodovine francoščine

stara francoščina

2.os.edn. *lieves* : 1. os.mn. *levons* 'dvigniti'

moderna francoščina

2.os.edn. *lèves* : 1. os.mn. *levons* 'dvigniti'

Izravnava bolj osnovne oblike – 2. zakon!

4. zakon nalike

Če se zaradi delovanja nalike neka oblika razcepi na dve obliki, prevzame nova oblika osnovno službo, stara oblika pa obdrži samo drugotno službo.

angleščina:

hussy : *housewife*

bretheren : *brothers*

elder : *older*

Morebitni protiprimeri:

a) blending: *brunch* = breakfast + lunch

b) primarna funkcija – nepravilni; posebna funkcija - pravilni

teeth – Sabertooths 'smilodoni/sabljasti tigri'
leaves – silverleafs 'beli topoli'

mice – Mickey Mouses 'trivialnosti/policijski avtomobili'

wolves – wolfs 'agresivni moški'
worse – badder 'bolj robot'

5. zakon nalike

Da bi jezik vzpostavil neko razlikovanje osrednjega pomena, opusti razlikovanje bolj obrobne pomena.

Zgodovina francoščine:

latinščina: *murus* 'zid'

	Edn.	Množ.
Im.	<i>murus</i>	<i>muri</i>
Tož.	<i>murum</i>	<i>muros</i>

stara francoščina:

	Edn.	Množ.
Im.	<i>murs</i>	<i>mur</i>
Tož.	<i>mur</i>	<i>murs</i>

Jezik zdaj težko razloči med ednino/množino; imenovalnikom/tožilnikom.
Število je bolj pomembna kategorija – se obdrži, razlikovanje po sklonu se opusti: edn. *mur* – množ. *murs*.

Problem: v nasprotju z 2. zakonom (prevlada imenovalnika).

6. zakon nalike

Prvi in drugi člen sorazmerja štirih členov lahko pripadata različnima jezikovnim sistemoma: prvi člen prestižnemu narečju, drugi člen narečju, ki prestižno narečje posnema.

baskovščina: pripona *-tasun* za izpeljavo abstraktnih samostalnikov:

bakar 'sam' – *bakartasun* 'samota'
eder 'lep' – *edertasun* 'lepota'

španski priponi *-dad*, *-dura*

> *bakardade, ederdura*

Tudi: hiperkorektnost (am. angl. *saw-sore, God-guard*).

Polarnost jezika: pomen – glasovna podoba

4. Morfologizacija

Glej tudi Golden *O jeziku in jezikoslovju*, 3. poglavje

4.1. Morfologizacija besedne zveze

Kar je bilo nekoč samostojna beseda/besedna zveza, se lahko spremeni v vezan morfem (slovnična funkcija).

Primer: romanski jeziki *-mente*

latinščina: *mens* 'um', osnova *ment-*, ablativ *mente*

Zgodaj v rabi latinščine: *mente* s pridevnikom za izražanje duševnega stanja:

devota mente 's predanim umom' > predano

clara mente 'z jasnim umom' > z jasno glavo

Kasneje tudi:

lenta mente 'počasi'

dulce mente 'nežno'

mente > slovnični označevalec v prislovni funkciji, pripona

španščina: *igualmente, absolutamente, seguramente*

Primer: angleščina *-ly* (za tvorbo prislovov)

OE *lic* 'telo'

> *lich-gate* (prostor pred cerkvijo za krste)

gelic 'ki ima skupno telo' > "She's just *like* you."

samostalnik + *lic*: pomen 'podobnosti', 'imeti lastnosti nečesa':

OE *foederlic* 'father-like', 'fatherly', *manlic* 'man-like', 'manly'.

pridevnik + *lice*: pomen 'na način':

OE *slawlice* 'slowly', *cwiculice* 'quickly'

Podobno *-hood*, glej Golden, 3. poglavje.

4.2. Morfologizacija fonološkega pravila

Prevoj samoglasnikov v germanskih jezikih:

Vater edn. 'oče', *Väter* množ.

mouse, *mice*

Prevoj:

- sprva bil le fonetično prilikovanje samoglasnikov, predvidljiv iz samoglasnika v končnici;
- končnice knijo, premena postane glasovno nepredvidljiva, fonološko pravilo se je morfologiziralo (označuje množino).

rekonstruirana pragermanska oblika za *foot* 'noga': **fōt* edn. *fōt-iz* mn. > OE **fōt* edn. *fōtes* mn. > preglas > *fētes* > onemitev končnice > *fōt* proti *fēt*

5. Spremembe v morfološkem tipu jezika

morfološka tipologija jezikov (Humboldt, Golden, 7. poglavje)

izolativni: nesestavljenost besed (enomorfemske besede), npr. vietnamščina, kitajščina

aglutinativni: besede so večmorfemske, morfemi v glasovni verigi imajo izločljive dele, npr. turščina

inflektivni: besede večmorfemske, a brez jasne morfemske segmentacije v glasovni verigi, npr. latinščina, slovenščina, OE

angleščina: delno izolativna, delno aglutinativna

analitični: izolativni

sintetični: aglutinativni, inflektivni

19. stol., naravna pot sprememb:

izolativni > aglutinativni (zlaganje) > inflektivni (fonološke spremembe)

npr. klasična kitajščina > moderna kitajščina; moderna kitajščina: pripone *-men* za množino, *-le* za dovršnost, besedotvorni morfemi.

Možno tudi obratno:

inflektivni > aglutinativni > izolativni

npr. oddaljeni prednik kitajščine, jeziki Z Afrike, moderna angleščina (*goose-geese, take-took, You must have been sitting in front of the TV for hours*)

Kako se lahko tako dramatično spremeni morfološki tip jezika?

- stik z drugimi jeziki; armenščina – turščina; vietnamščina – kitajščina;
- iz notranjih razlogov: OE, klasična latinščina (fonološka pravila izbrišejo končnice, uporaba predlogov; moderna angleščina, romanski jeziki).

Nepredvidljivost morfoloških sprememb.